

”Scriffuit j Nadhendal”

Asiakirjat ja niiden kirjoittaminen Naantalin luostarissa

Johdannoksi

Pyhän Birgitan (n. 1303–1373) perustama luostarijärjestö levisi 1300-luvun lopulta alkaen nopeasti useisiin Euroopan maihin. Birgittalaisluostarit olivat kaksoisluostareita, joissa naiset ja heidän sielunhoitajikseen tarkoitetut miehet elivät kahdessa tiukasti toisistaan erotetussa konventissa. Naantalin birgittalaisluostari nousi pian vuonna 1438 tapahtuneen perustamisensa jälkeen yhdeksi Turun hiippakunnan suurimmista maanomistajista. Luostari vastaanotti monia lahjoituksia, vaihtoi saamiaan maa-alueita toisiin ja osti maaomaisuutta. Naantalille, kuten luostareille yleensäkin, tehtyjen lahjoitusten taustalla oli usein hurskas toive siitä, että hengelliselle järjestölle osoitetut lahjoitukset auttaisivat lahjoittajaa taivaallisen tilinteon hetken koittamassa. Luostarilta voitiin vastapalveluksena pyytää esirukouksia, joiden toivottiin lyhentävän kiirastulessa vietettyä aikaa.¹ Useita lahjoituksia saatiin myös perheiltä, jotka lähettivät oman tyttärensä tai poikansa luostariin. Näillä lahjoituksilla oli tarkoitus kattaa tulokkaan aiheuttamat kulut ensimmäisen vuoden aikana. Tiedot luostarin maaomaisuudesta, tuli se sitten lahjoituksen, vaihdon tai kaupan muodossa, tallennettiin asiakirjoihin.

Naantalin nopeaa kasvua seurasi lähes yhtä nopea kuihtuminen. Vuosisadan vaihteessa luostari kärsi sodista, nälästä ja kulkutaudeista. Reformaation myötä luostarin maaomaisuus takavarikoitiin ja vuonna 1554 määrättiin takavarikoitaviksi myös maaomaisuutta koskevat asiakirjat.² Luostarin toiminta jatkui – joskin hyvin pienimuotoisena – vuoteen 1591 asti, jolloin viimeinen siellä asuneista sisarista menehtyi.³

Tarkastelen tässä artikkelissa asiakirjoja ja niiden kirjoittamista Naantalın luostarissa. Naantali tunnetaan, melko myöhäisestä perustamisajankohdastaan huolimatta, eräänä keskiaikaisen Turun hiippakunnan merkittävimmistä kirjoituskeskuksista. Luostarista tunnetaan useita – pääosin liturgisia – käsikirjoituksia, joista muodostuu myös joitakin samojen kirjureiden toteuttamia yhtenäisiä käsikirjoitusryhmiä.⁴ Luostarin rooli kirjallisena keskuksena havaitaan myös tarkasteltaessa luostarin arkistosta säilyneitä asiakirjoja. Naantalın asiakirjat muodostavat määrällisesti hyvin merkittävän kokoelman, joka on lisäksi säilynyt hämmästyttävän hyvin. Asiakirjoja on jo aikaisemmassa tutkimuksessa käytetty selvitetäessä luostarin historiaa. Niitä voidaan käyttää kuitenkin myös vastaamaan kysymyksiin asiakirjojen kirjoittajista ja kirjoittamiseen liittyneistä käytännöistä. Vertailemalla asiakirjoissa esiintyviä käsitteitä on mahdollista erottaa paikoin hyvinkin laajoja yhden kirjurin laatimia asiakirjaryhmiä. Muutamia luostarille asiakirjoja kirjoittaneita kirjureita voidaan tunnistaa myös nimeltä. Tarkastelemalla asiakirjojen sisältöjä on mahdollista saada tietoja asiakirjojen kirjoitusprosessista ja sen eri vaiheista.

Naantalın luostari keräsi ja arkistoi saamastaan maaomaisuudesta ja muista etuoikeuksista kertovat asiakirjat huolellisesti. Asiakirjat säilyttivät merkityksensä vielä reformaation jälkeenkin, ja kuningas Kustaa Vaasan voudit keräsivät ne talteen kirkkoreduktion yhteydessä. Takavarikoidut asiakirjat kuljetettiin Tukholmaan säilytettäväksi.⁵ Naantalın luostarin hallussa olleista asiakirjoista 274 on säilynyt alkuperäisinä tai näistä tehtyinä keskiaikaisina kopioina.⁶ Alkuperäisasiakirjat löytyvät – muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta – Tukholman Riksarkivetin pergamentti- ja paperiasiakirjojen kokoelmasta. Luostarin asiakirjoista saadaan tietoa myös 1500-luvun puolivälissä asiakirjojen takavarikon yhteydessä kirjoitetusta asiakirjarekisteristä.⁷ Muutamia asiakirjoja on säilynyt lisäksi tuomiokirjoihin tai muihin asiakirjakokoelmiin tehtyinä jäljennöksinä.⁸ Yhteensä luostarin kokoelma on kattanut yli 360 asiakirjaa.

Naantalın alkuperäisasiakirjojen kokoelma on ainutlaatuinen lähdeaineisto tarkasteltaessa keskiaikaisen Suomen asiakirjakulttuuria.⁹ Muilta suurilta instituutioilta alkuperäismateriaalia on säilynyt selvästi vähemmän: esimerkiksi mendikantisääntökuntien, domini-

kaanien ja fransiskaani-
 kaanien, arkistot ovat aikojen saatossa kadonneet
 lähes tyystin.¹⁰ Turussa tulipalot ovat tuhonneet paikallisten domini-
 kaanien tai Turun tuomiokirkon arkistoja. Tuomiokirkon materiaalis-
 ta valtaosa tunnetaan vain 1400-luvun lopulla tehdyn kopiokirjan, ns.
Mustankirjan, ansiosta.¹¹ Turun ja Viipurin kaupungin raatien lähettä-
 miä kirjeitä on säilynyt runsaasti Tallinnan arkistoissa,¹² mutta ne ovat
 luonteeltaan erilaisia kuin Naantal-
 in luostaria koskevista oikeudellis-
 ta tapahtumista todistavat asiakirjat.

Ensimmäiset Naantal-
 in luostarin asiakirjoista ovat 1350- ja
 1360-luvuilta, siis lähes 100 vuotta vanhempia kuin itse luostari.¹³
 Tämä ei kerro luostarin jäsenten antikvaarisista harrastuksista, vaan
 siitä, että mikäli tietystä maaomaisuudesta nousi kiistaa, oli hyödyllistä
 pitää hallussa todistusaineistoa myös maapalasan aiemmista vaiheista.
 Näin voitiin vaikkapa todistaa, että lahjoituksen tekijä oli todella omis-
 tanut antamansa maat. Erityisen tarpeellista tämä oli silloin, kun maa-
 kaupasta oli kulunut niin pitkä aika, ettei enää ollut hengissä todistajia,
 jotka olisivat voineet muistaa kauppatapahtuman.¹⁴ Maa-alueita kos-
 keva aiempi asiakirjamateriaali vaihtoi-
 kin yleensä omistajaa maakaup-
 pojen yhteydessä. Yllä mainitut 1350- ja 1360-luvuilta peräisin olevat
 dokumentit koskevat kaikki Pyhäjoen aluetta, joka muodosti tärkeän
 osan Naantal-
 in maaomaisuudesta. Aluetta koskevat asiakirjat ovatkin
 mitä todennäköisimmin päätyneet Naantal-
 in haltuun myöhempien
 lahjoitusten yhteydessä.¹⁵

Asiakirjamäärän kasvaessa niiden järjestäminen arkistoon kävi vält-
 tämättömäksi, jotta määrätty asiakirja pystyttiin tarpeen vaatiessa löy-
 tämään. Naantalissa, kuten myös luostarin ja koko birgittalaisjärjestön
 emoluostarissa Vadstenassa, tämä järjestäminen toteutettiin lisäämäl-
 lä asiakirjoihin hyllymerkit, signumit, jotka koostuivat latinalaisesta
 kirjaimesta ja numerosta. Luostarin perustamisasiakirja sekä erilaiset
 kuninkaalliset etuoikeudet merkittiin kirjaimella A, muiden kirjainten
 alle järjestettiin muut luostarin maaomaisuutta koskevat asiakirjat löy-
 hässä maantieteellisessä järjestyksessä.¹⁶ Hyllymerkit kirjoitettiin asia-
 kirjan kääntöpuolelle ja sen yhteyteen liitettiin lyhyt yhteenveto, joka
 sisälsi yleensä vuosiluvun, maatil-
 an ja lahjoittajan nimen.¹⁷ Asiakirjoja
 säilytettiin taiteltuina siten, että yhteenvedon ja hyllymerkin sisältävä
 selkäpuoli oli näkyvillä. Asiakirjojen hakemisen helpottamiseksi hylly-

merkit lisättiin myös sen arkun tai hyllyn kylkeen, jossa asiakirjoja säilytettiin. Tämän lisäksi arkistossa saattoi olla rekisteri, joka auttoi selvittämään etsityn asiakirjan hyllymerkin ja näin paikallistamaan sen arkistosta.¹⁸ Vadstenan luostarista tiedetään, että asiakirjoja säilytettiin luostarikirkon sakastissa, jossa pidettiin myös muuta arvotavaraa kuten liturgisia kirjoja ja jumalanpalveluksessa käytettävää esineistöä.¹⁹ Asiakirjat olivatkin nimenomaan arvokasta omaisuutta, jonka haluttiin säilyvän pitkään. Tästä kertoo jo niiden materiaali, joka lähes aina oli paperia kestävämpää ja kalliimpaa pergamenttia. Halu parantaa asiakirjojen säilymistä niiden käyttöä vähentämällä oli myös yksi syy kopiokirjojen laatimiseen. Vadstenan etuoikeusasiakirjoja sisältävän kopiokirjan esipuheessa sanotaankin, että kirja on kirjoitettu, jottei alkuperäisasiakirjoja jouduttaisi käsittelemään niin paljon. Toiveena oli, että asiakirjat pysyisivät ehjinä ja vahingoittumattomina, jotta ne säilyttäisivät oikeuskelpoisuutensa.²⁰

Asiakirjan kirjoittaminen

Keskiaikaiset asiakirjat laadittiin yleensä oikeudellisen tapahtuman jälkeen. Aikana jolloin kirjoitus- ja lukutaito olivat vielä harvinaisia, suullinen kulttuuri oli vahvasti läsnä arkipäivässä. Etenkin asiakirjahallinnon alkuaikoina asiakirjat olivatkin lähinnä todistusaineistoa suullisesti tehdyistä ja vahvistetuista sopimuksista – niitä siis käytettiin ihmismuistin jatkeina. Jotta myös lukutaidottomat saivat tietoonsa asiakirjojen sisällön, se julkistettiin tarpeen vaatiessa ääneen lukemalla. Tästä kertovat myös useiden asiakirjojen alussa olevat julkistamisanat, joissa otetaan huomioon myös kuulijat.²¹ Usein asiakirjoissa mainitaan myös joukko todistajia, jotka ovat olleet läsnä asiakirjan kuvaaman tapahtuman aikana, ja jotka voitiin tarpeen tullen kutsua vahvistamaan oikeustapahtuman sisältö.²²

Jo 1300-luvulle tultaessa asiakirjojen rakenne oli melko vakiintunut halki Euroopan. Rakenne oli saanut vaikutteita antiikin retoriikasta ja etenkin oikeuspuheista. Oikeudellinen termistö rajasi kirjurin vapautta. Asiakirjat muistuttavatkin usein toisiaan ja ovat osin kaavamaisia.²³ Asiakirjojen rakenne oli kolmiosainen: 1) protokolla, 2) teksti ja 3) eskatokolla. Näistä protokolla sisältää alkumuodollisuudet, kuten Ju-

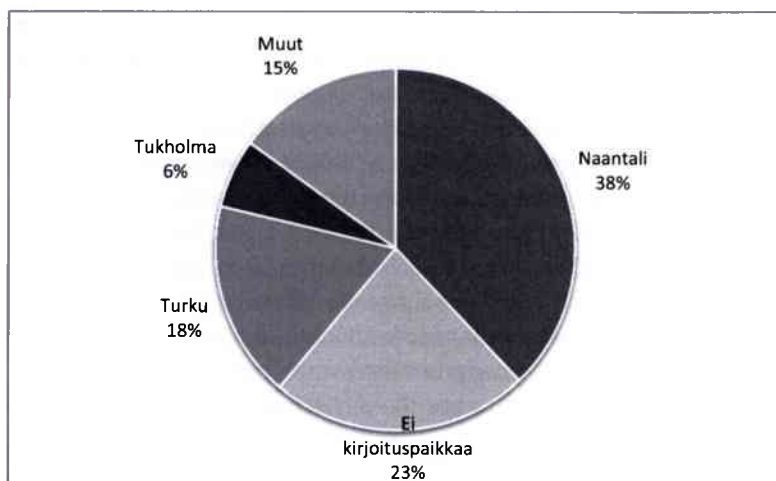
malan nimeen vetoamisen (*invocatio*), asiakirjan antajan nimeämisen (*intitulatio*), vastaanottajan nimeämisen (*inscriptio*), tähän mahdollisesti liittyvän tervehdyksen (*salutatio*) ja perustelun asiakirjan laatimiselle (*arenga*). Tekstiosa sisältää asiakirjan tunnetuksi tekemisen (*promulgatio/publicatio*), asiakirjan syntyhistorian (*narratio*), asiakirjassa kuvatun oikeustapahtuman läpikäynnin (*dispositio*), johon saatettiin lisätä rangaistus annettujen päätösten rikkomisesta (*sanctio*), ja aitouden vahvistamisen eli yleensä sinetöijien luettelemisen (*corroboratio*). Eskatokollassa eli asiakirjan lopetuksessa käydään yleensä läpi asiakirjan todistajat (*subscriptions*) ja mainitaan asiakirjan kirjoitus aika ja -paikka (*datatio*).²⁴

Tämä rakenne ei ollut niin kiveen hakattu, etteikö tietojen sijainti olisi voinut vaihdella hieman asiakirjasta toiseen. Tiettyjä kaavoja saatettiin myös jättää kokonaan pois, kunhan oleelliset tiedot, kuten asianomaisten nimet ja arvot, tiedot siitä, mitä asiakirja koskee, ja päiväys sekä kirjoituspaikka, mainittiin. Näiden perustietojen ympärille lisättiin tarpeen mukaan muita asiakirjakaavoja, kuten tervehdykset tai asiakirjan tunnetuksi tekeminen. Asiakirjat vahvistettiin allekirjoituksin, erityisin merkein tai sinetein. Keskiajan Ruotsissa ja sitä myöten myös Naantalissa sinetit olivat selvästi yleisin vahvistuskeino. Sinetti tai sinetit kiinnitettiin pergamenttiasiakirjojen alalaitaan pergamenttisuikaleisiin tai naruihin. Paperiasiakirjoissa sinetit yleensä painettiin tekstin alapuolelle.

Euroopassa yleistyivät 1100-luvulla kirjeiden kirjoittamista opettaneet teokset (*ars dictaminis*). Näitä tunnetaan myös Ruotsin valtakunnasta ja Vadstenan birgittalaisluostarista.²⁵ Teokset sisältävät lähinnä kirkollisen hallinnon käyttöön sopivia kirjemalleja. Esimerkiksi kaupankäyntiin liittyviin asiakirjoihin niissä ei ollut malleja eikä niillä todennäköisesti ole ollut asiakirjakirjoittamiseen juurikaan vaikutusta.²⁶ Ruotsissa asiakirjojen muodon vakiintumiseen vaikutti kenties kirjemalleja enemmän lainsäädäntö ja etenkin 1300-luvun puolivälissä kirjoitettu kuningas Maunu Eerikinpojan maanlaki. Maakauppoja koskevassa osiossaan maanlaki määräsi, että jokaisesta maakaupasta oli laadittava asiakirja, ja että tämä asiakirja oli kirjoitettava ruotsin kielellä. Asiakirjan tuli sisältää tiedot kaupan osapuolista, todistajien nimet, tiedot kyseessä olevasta maa-alueesta, sen sijainnista ja hinnas-

ta sekä päiväyksen ja kirjoituspaikan.²⁷ Sisältövaatimukset eivät sinänsä tuoneet dokumenttiin uusia elementtejä, vaan pikemminkin vahvistivat jo voimassa olleen asiakirjarakenteen. Määräyksien kirjaaminen lakiin auttoi kuitenkin vakiinnuttamaan näitä käytäntöjä. Esimerkiksi päiväyksen ja paikan lisääminen oli yksinkertainen keino helpottaa asiakirjojen aitouden varmistamista. Varhaisimmissa ruotsalaisissa asiakirjoissa päiväyksen lisääminen ei ollut itsestäänselvyys; lain vaatimuksille oli siis selvä syy.²⁸ Kirjoituspaikkaa ei täysin säännöllisesti ilmoiteta kaikissa naantalilaisissakaan asiakirjoissa.

Maunu Eerikinpojan maanlain vaatimukset asiakirjojen kirjoittamisesta kansankielellä näyttävät vaikuttaneen nopeasti. Naantalilaisista, pääosin maakauppoihin liittyvistä, asiakirjoista suurin osa onkin kirjoitettu valtakunnan hallinnon kielellä ruotsiksi.²⁹ Suomenkielisiä sanoja asiakirjoissa esiintyy toisinaan paikan- ja henkilönimissä.³⁰ Valtaosaa luostarin asiakirjoista kirjoitettiin Naantalissa tai sen välittömillä lähialueilla (ks. kaavio): Luostarin perustamisen jälkeen kirjoitetuista 306 asiakirjasta Naantaliin on päivätty 116 ja Turkuun 54. Kaiken kaikkiaan 71 asiakirjassa kirjoituspaikkaa ei ilmoiteta.³¹ Lisäksi huomattava määrä asiakirjoja, yhteensä 19, on peräisin Tukholmasta.³² Näiden joukossa on etenkin luostarille annettuja kuninkaallisia etuoikeuksia. Muilta kirjoituspaikoilta on selvästi vähemmän asiakirjoja (seuraavaksi suurin on Vehmaa, jossa on päivätty kuusi asiakirjaa). Naantalin lähiseuduista esiintyvät lisäksi Kaarina (4), Masku (3), Huittinen (2) ja Nousiainen (2). Nimenomaisesti Naantalin luostari mainitaan kirjoituspaikkana vain joissakin asiakirjoissa, mutta tähän saattaa olla syynä sekin, että näin tarkkaa kirjoituspaikan määrittystä ei koettu tarpeelliseksi.³³ Koska birgittalaisluostarit olivat suljettuja yhteisöjä, asiakirjojen valmistamiseen liittyvät muodollisuudet on luostarissa kirjoitettaessa selvitetty luostarin ja ulkomaailman välisten yhteyksien hoitoon tarkoitettulla portilla.³⁴ Myöskään Turun esiintyminen useiden asiakirjojen kirjoituspaikkana ei ole ihmeellistä. Kyseessä oli keskiaikaisen Suomen suurin kaupunki, jossa sijaitsi lisäksi piispanistuin. Kaupungin porvarien joukossa oli useita luostarin ystäviä ja suosijoita.³⁵ Jatkuvien Naantalin ja Turun välisten yhteyksien ylläpitoa helpotti myös kaupunkien maantieteellinen läheisyys.

Naantalilaisten asiakirjojen kirjoituspaikat 1438–1537.

Kun tarkastellaan asiakirjojen päiväyksiä, voidaan havaita, että asiakirjoja laadittiin toisinaan lyhyen ajan sisällä useampia. Toisinaan tätä ilmiötä voidaan selittää käräjien tai muiden kokoontumisten vaikutuksella,³⁶ toisinaan kyseessä on pikemminkin luostarin pyrkimys keskittää omaisuuttaan useiden ostojen tai vaihtokauppojen avulla.³⁷ Asiakirjojen kirjoittamisessa ei esiinny selvää piikkiä kuukausien mukaan, mutta vuoden alku ja loppu näyttävät olleen muita vuoden aikoja hiljaisempia.³⁸ Kylmät ja pimeät talvikuukaudet eivät nähtävästi olleet maakaupalle tai lahjoitusten teolle erityisen suotuisia. Eniten asiakirjoja kirjoitettiin maaliskuu-, kesä-, heinä- ja lokakuussa.³⁹ Asiakirjojen laatiminen ei näytä keskittyneen tiettyjen juhlapäivien ympärille. Esimerkiksi lokakuun asiakirjoista vain viisi on kirjoitettu birgittalaisluostareille tärkeänä Birgitan kanonisoinnin päivänä (7.10.) tai tätä viikkoa myöhemmin seuraavana kanonisoinnin *octavana* (14.10.). Itse päiväyksissä *octavaa* ei edes mainita, vaan sen sijaan viitataan tavallisempaan paavi Calixtuksen juhlaan. Ainakin naantalilaiskirjureilla näyttää sen sijaan olleen tapana päivätä vielä kanonisointia seuraavat päivät tämän juhlan mukaan.⁴⁰ Muut yksittäiset juhlapäivät eivät saavuta tätä suurempaa suosiota.

Asiakirjat kirjoitettiin usein vaihteittain. Aluksi laadittiin luonnos, joka sisälsi vain kaikkein oleelliset tiedot itse tapahtumasta, päiväyksen ja läsnä olleet todistajat. Tämän pohjan avulla laadittiin lopullinen asiakirja, johon lisättiin tarvittavat formulat omille paikoilleen. Asiakirja vahvistettiin tämän jälkeen yhdellä tai useammalla sinetillä ja luovutettiin vastaanottajalle.⁴¹ Samankaltaisesta vaihteittaisesta asiakirjatuotannosta löytyy todisteita myös Naantalin asiakirjoista. Vuodelta 1487 on säilynyt erästä oikeustapahtumasta sekä luonnos että valmis asiakirja.⁴² Asiakirjassa kuvataan oikeudellista toimenpidettä, jossa Thomas Olofsson vahvistaa kihlakunnan käräjillä Jöns Hitolan (Herttula) ja Naantalin luostarin välisen sopimuksen.

Luonnos on kirjoitettu paperille selvästi varsinaista asiakirjaa nopeammalla ja huolimattommalla käsialalla. Käsialan perusteella kyseessä saattaa kuitenkin olla sama kirjuri, joka on laatinut varsinaisen asiakirjan, ja joka on tunnistettu Naantalin asiamiehenä n. 1479–1498 olleeksi Jöns Filipussoniksi.⁴³ Verrattaessa luonnosta ja lopullista asiakirjaa voidaan useita eroja huomata nopeasti (ks. liite). Osa eroista on rakenteellisia, osa johtuu luonnoksen pelkistetyimmästä ilmaisusta. Luonnos alkaa päiväyksellä, mutta ilman lopulliseen asiakirjaan lisättyä *promulgatiota* ”Kaikille niille, joiden tietoon tämä kirje tulee”. Tämän lisäksi lopulliseen asiakirjaan on tehty muitakin kaavamaisia lisäyksiä, joista suurin osa liittyy Thomas Olofssonin tuomarin toimiin sekä asiakirjan alku- ja loppumuodollisuuksiin. Päiväyksen jälkeen luonnoksessa seuraa valamiesten luettelo, jonka jälkeen siirrytään suoraan käsiteltävään asiaan. Lopullisessa asiakirjassa todistajaluettelon eteen on nostettu tieto siitä, että käsiteltävä tila on myyty Naantalin luostarille. Tämä rakenteellinen muutos on mahdollisesti tehty, koska tiedon katsottiin pohjustavan asiakirjan oikeustapahtumaa; kyseessä on siis asiakirjan *narratio*. Tietojen järjestely luonnoksessa ja lopullisessa asiakirjassa poikkeaa muutenkin hieman toisistaan. Lopulliseen asiakirjaan on myös lisätty taustatieto, joka ei luonnoksesta käy ilmi: kiistanalaisen tilan kerrotaan olleen jo pitkään luostarin hallussa.

Asiakirjoja ei kuitenkaan aina laadittu luonnoksen pohjalta. Vuoden 1454 kesäkuussa luostari suoritti yhden viikon aikana peräti neljä maakauppaa, joista kaksi kirjattiin ylös kymmenentenä ja toiset kaksi viidentenätoista päivänä.⁴⁴ Kolme asiakirjoista on yhden kirjurin tuo-

toksia, neljäs puolestaan kuuluu kirjurille, jonka kädenjälki esiintyy satunnaisesti luostarin asiakirjoissa vuosien 1442 ja 1466 välillä. Sama kirjuri oli myös vastuussa hyllymerkkien lisäämisestä asiakirjoihin, ja näin ollen todennäköisesti arkiston järjestämisestä.⁴⁵ Vertailtaessa näitä vuoden 1454 kesäkuun asiakirjoja voidaan havaita, että ne muistuttavat toisiaan huomattavasti. Osa yhtäläisyyksistä on toki selitettävissä sillä, että kaikissa asiakirjoissa on kyse samanlaisesta tapahtumasta eli maa-kaupasta, jossa Naantalın luostari on ostanut omaisuutta. Kauppojen lyhyt aikaväli ja yhteinen kirjoituspaikka taas selittävät sen, että samoja henkilöitä esiintyy asiakirjasta toiseen kauppvoja vahvistamassa.⁴⁶

Yksi kirjurin tekemä virhe kuitenkin herättää epäilykset siitä, että asiakirjojen välisten yhtäläisyyksien taustalla saattaa olla muutakin kuin samankaltainen tapahtumakehys. Kyseessä on asiakirja, jonka on kirjoittanut eri kirjuri kuin kolme muuta, ja joka on päivätty viiden-nelletoista kesäkuuta.⁴⁷ Asiakirjassa Lars Vatsela myy Naantalille Tam-miston yhteydessä olevan niityn. Asiakirja etenee normaalisti kunnes tekstissä kerrotaan, kuinka asiakirjan antaja on pyytänyt kihlakunnan-tuomari Peder Karpelania vahvistamaan kaupan: tällöin kirjuri kirjoitti ”minä edellä mainittu Henrik”.⁴⁸ Asiakirjan antajan nimi on siis vaihtunut kesken kaiken Larsista Henrikiksi! Asiakirjan lopussa, asiakirjan antajan pyytäessä kahta todistajaa kiinnittämään sinettinsä, puhutaan jälleen Larsista. Miten virhe voidaan selittää? Asiakirjassa esiintyy kaksi Henrickiä todistajien joukossa, ja on tietenkin mahdollista, että kirjuri on vahingossa poiminut toisen näistä asiakirjan antajan nimen sijasta. Kun tarkastellaan lähemmin kolmea toisen kirjurin asiakirjaa, tarjoutuu toinen mahdollinen selitys: Kesäkuun kymmenentenä päivätyistä asiakirjoista toisen on näet antanut Henrik Tasainen, ja asiakirja sisältää täsmälleen saman kaavan, jossa ”edellä mainittu Henrik” pyytää Peder Karpelania vahvistamaan tekemänsä kaupan.⁴⁹ Verrattaessa näitä kahta asiakirjaa vahvistuu kuva yhtäläisyyksien suuresta määrästä. Pakollisia yksityiskohtia, kuten maapalstan ja joidenkin todistajien nimiä lukuun ottamatta asiakirjat ovat keskenään käytännössä identtisiä. Vaikuttaakin todennäköiseltä, että jälkimmäinen asiakirja kirjoitettiin aikaisempaa mallina käyttäen, ja että kirjurin huolimattomuudesta johtuen häneltä jäi muuttamatta aikaisemman asiakirjan antajan nimi yhdessä kohdassa.⁵⁰

Naantalilaisia kirjureita

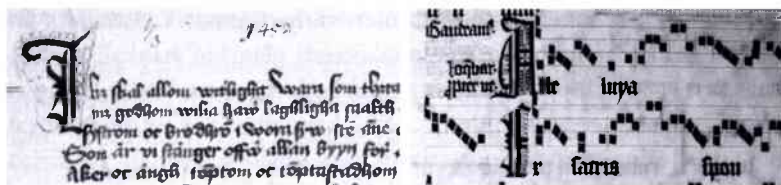
Asiakirjoja kirjoittaneiden kirjureiden tunnistaminen on haastava tehtävä. Kirjuri ei yleensä merkinnyt nimeään kirjoittamaansa asiakirjaan. Niissä esiintyvien käsialojen vertailu onkin kenties paras keino päästä kirjureiden jäljille. Vaikka näin löydettyjä kirjureita ei usein pystytäkään tunnistamaan nimeltä, saadaan joka tapauksessa lisätietoa kirjureiden toiminnasta. Käsialojen vertailu ei ole täysin yksinkertaista. Asiakirjat kirjoitettiin yleensä nopeaan kirjoittamiseen soveltuvalla kursiivilla, jossa saattoi esiintyä useampia vaihtoehtoisia tapoja yksittäisten kirjainten piirtämiseen. Osa kirjureista saattoi kirjoittaa asiakirjoja monien vuosien ajan, jolloin on otettava huomioon myös se mahdollisuus, että kirjurin käsiala muuttui ajan kuluessa. Myös se seikka, että kansankielellä kirjoitettaessa sanojen kirjoitusasu vaihteli jopa yksittäisten asiakirjojen sisällä, on omiaan vaikeuttamaan tutkimusta. Asiakirjojen käsialoja vertailtaessa hyödylliseksi onkin osoittautunut kirjurin käyttämien isojen kirjaimien, lyhennemerkkien ja alku- sekä loppukaavojen vertailu.

Keskiajalla luku- ja kirjoitustaito eivät olleet itsestäänselvyyskiä suurelle osalle väestöstä. Kristinuskon saavuttua Ruotsiin asiakirjojen ja muiden tekstien laatiminen oli aluksi lähinnä koulutettujen pappien ja munkkien tehtävä. Varhaisimmat asiakirjat laadittiin säännöllisesti kirkon piirissä ja sen käyttämällä kielellä latinaksi. Asiakirjojen kielen muuttaminen latinasta kansankieleksi 1300-luvun puolivälissä lisäsi maallikkokirjureiden määrää.⁵¹ Tästä huolimatta oli tavallista, että asiakirjan vastaanottaja itse huolehti myös sen kirjoittamisesta. Tämä oli selvästi käytäntönä myös Naantalın luostarissa. Tarkasteltaessa luostarin perustamisen jälkeen kirjoitettuja asiakirjoja käy ilmi, että useat niistä ovat samojen kirjureiden laatimia. Koska samat kirjurit kirjoittivat eri henkilöiltä peräisin olevia asiakirjoja, vaikuttaa selvältä, että kyseessä olivat luostariin tai sen lähipiiriin kuuluvat henkilöt. Muutamia kirjureita voidaan jopa tunnistaa nimeltä.⁵²

Luostarin varhaisvuosina 1440-luvulla asiakirjoissa esiintyy suuri joukko kirjureita, jotka kirjoittavat useampia asiakirjoja. Tämä heijastelee kenties luostarin alkuaikojen epävakautta. Vuonna 1438 tapahtuneen perustamisensa jälkeen luostaria jouduttiin siirtämään kahdesti ennen kuin sopiva sijoituspaikka lopulta löytyi vuonna 1442. Tämän

jälkeen alkoivat rakennustoimet, joten varhaisimmat Vadstenasta lähetetyt asukkaat joutuivat todennäköisesti elämään hankalissa olosuhteissa.⁵³ Kenties asiakirjatuotannon keskittäminen yksiin käsiin ei ollut tässä tilanteessa mahdollista eikä kannattavaa. Kirjureina olivat nähtävästi ainakin osin luostariasukkaat: erään seitsemän asiakirjaa latineen kirjurin on arveltu olevan Vadstenasta Naantaliin saapunut Olaus Gunnari, joka oli mahdollisesti myös eräs *Naantalın luostarikirjan* kirjureista.⁵⁴ Olaus lähti Vadstenasta Naantaliin toukokuussa 1442, siis kolme kuukautta ennen kuin ensimmäinen hänen nimiinsä laitettu asiakirja on kirjoitettu, ja palasi Vadstenaan tammikuussa 1451 saattaen Naantalissa sisarena olleen, vastikään kuolleen äitinsä ruumista.⁵⁵ Viimeinen häneen yhdistetty naantalilaisasiakirja on kirjoitettu jo vuonna 1446. Aktiivisin, mutta anonyymiksi jäävä Naantalın alkuaikojen kirjuri kirjoitti peräti 18 asiakirjaa vuosien 1444 ja 1452 välillä.⁵⁶

Luostarin olojen vakiinnuttua 1450-luvulta eteenpäin yleensä korkeintaan kaksi kirjuria työskenteli samanaikaisesti asiakirjojen parissa. Vuosien 1451 ja 1456 välillä valtaosan asiakirjoista kirjoitti kaunistakirjakirjoitusta käyttävä kirjuri, jonka on helppo kuvitella osallistuneen myös luostarin käsikirjoitustuotantoon.⁵⁷ Etenkin asiakirjan aloittavat alkukirjaimet muistuttavat selvästi niitä, joita esiintyy liturgisten käsikirjoitusten nuottiosuuksissa. Seuraavalla vuosikymmenellä luostarin asiakirjatuotannossa oli mukana Jöns Budde, joka on keskiaikaisen Turun hiippakunnan nimekkäin kirjuri. Hänet tunnetaan useiden laatiemiensa käännösten perusteella. Eräs kokoelma näitä käännöksiä, niin sanottu *Jöns Budden kirja*, on säilynyt hänen omakätisesti kirjoittamaan.⁵⁸ Buddeen voidaan yhdistää myös kahdeksan luostarin asiakirjaa.⁵⁹ Vuosien 1476 ja 1498 välillä yksi kirjuri vastasi, jos ei aivan yksin, niin kuitenkin suurelta osin Naantalın luostarin asiakirjatuotannosta. Yhteensä peräti 47 asiakirjaa laatinut kirjuri on tunnistettu Jöns Filipussoniksi, joka mainitaan luostarin asiamiehenä vuonna 1476 ja katoaa asiakirjoista vuoden 1498 jälkeen.⁶⁰ Jöns Filipusson kirjoitti myös useita merkintöjä asiakirjojen selkäpuolelle. Hän olikin todennäköisesti vastuussa myös luostarin asiakirja-arkistosta.

Yksi luostarin kirjureista aloitti 1450-luvulla asiakirjansa koristeellisilla kirjaimin. Samankaltaisia alkukirjaimia esiintyy myös luostarin liturgisissa käsikirjoituksissa. Tukholma, Riksarkivet, Rap. 23/2 1452; Helsinki, Kansalliskirjasto, f.m. II.117, fol. 1v.

Vaikka erilaisten käsialojen perusteella voidaan sanoa, että luostarissa työskenteli useita kirjureita, heidän tunnistamisensa on hankalaa. Kirjurit eivät näet jättäneet nimeään asiakirjoihin, vaikka he saattoivat toisinaan esiintyä sen sinetöijien tai todistajien joukossa. Kenen tahansa kirjurin asiakirjoja tarkasteltaessa havaitaan, että tämä ei kuitenkaan ollut vakituinen käytäntö, vaan sekä todistajat että sinetöijät usein vaihtuivat asiakirjasta toiseen. Naantalilaiset kirjurit laativat toisinaan asiakirjat myös niissä tapauksissa, joissa lahjoittaja oli mitä todennäköisimmin kirjoitustaitoinen, vaikkapa pappi.⁶¹ Joissakin tapauksissa voidaan esittää arvauksia kirjurin taustoista. Eräs luostarin ensimmäisen vuosikymmenen kirjureista on kirjoittanut myös asiakirjoja, jotka koskevat omaisuutta, joka päättyi Naantalille vasta myöhemmin, samoin kuin asiakirjoja, jotka eivät nähtävästi liity luostariin millään tavalla.⁶² Sama kirjuri laati myös molemmat Turun dominikaanikonventin ja Naantalin luostarin maakauppoja koskevat asiakirjat.⁶³ Yhtä lukuun ottamatta kaikki kirjurin asiakirjat on päivätty Turussa. Niiden antajina, kuten myös todistajien ja sinetöijien joukossa, esiintyy jatkuvasti Turun kaupungin pormestareita, porvareita ja Turun tuomiokapitulin kaniikkeja.⁶⁴ Myös ne tämän kirjurin asiakirjat, jotka ovat säilyneet luostarin arkistojen ulkopuolella, liittyvät kiinteästi Turkuun.⁶⁵ Kirjurin nimi ei valitettavasti tälläkään kertaa selviä, mutta kyseessä oli oletettavasti henkilö, jolla oli paljon yhteyksiä Turun kaupunkiin. Vaihtelevat työtehtävät saattavat viitata siihen, että kyseinen kirjuri työskenteli useille eri tahoille – tällainen käytäntö ei ollut täysin vieras keskiaikaisessa Suomessa.⁶⁶

Luostarin kirjurit tarjosivat palveluksiaan nähtävästi myös luostarin hyväntekijöille. Henrik Klausson ja Lucia Olofsdotter olivat vuon-

na 1442 lahjoittaneet luostarille Ailoisten tilan, joka tuli luostarin lo-pulliseksi sijoituspaikaksi. Vuoden 1445 tammikuussa pariskunnan molemmat osapuolet laativat testamenttinsa, joissa kumpikin nimesi puolisonsa edunsaajaksi.⁶⁷ Vaikka itse luostaria ei testamenteissa oteta huomioon, molemmat asiakirjat on kirjoittanut sama kirjuri, joka laati myös Naantalin luostaria koskevia asiakirjoja.⁶⁸ Kaikki tämän kirju-rin luostaria koskevat asiakirjat on kirjoitettu vuonna 1445 Pohjois-Pohjanmaalla. Tämän perusteella kirjurin voitaisiinkin ajatella olleen paikallinen. Koska luostarin hyväntekijöiden testamentit on kuitenkin päivätty Maskussa, alueella, jossa Naantalin luostarilla oli paljon maa-omistuksia, vaikuttaa kirjurin naantalilaisuus todennäköisemmältä. Mahdollisesti hänet oli lähetetty luostarin asioissa Pohjois-Pohjan-maalle.⁶⁹

Luostarin kirjureita esiintyy toistuvasti myös kuninkaan virkamies-ten, kuten laamannien ja kihlakunnan tuomareiden, käräjillä antamis-sa asiakirjoissa. Näiden virkamiesten oikeus käyttää kirjuria oli kirjattu jo kuningas Maunu Eerikinpojan maanlakiin, ja onkin kiinnostavaa havaita, että asiakirjan vastaanottaja otti itse tehtävän hoitaakseen.⁷⁰ Koska useampi naantalilaiskirjuri saattaa esiintyä yhden henkilön antamissa tuomiokirjeissä, kyse ei nähtävästi ollut pitempiaikaisesta kärjäkirjurin toimesta vaan nimenomaan luostariin liittyvien asia-kirjojen kirjoittamisesta. Kenties kyseessä oli luostarin halu kiertää kirjurille asiakirjan valmistamisesta määrätty palkkio?⁷¹ Asiakirjojen kirjoittamisessa itse oli myös se hyvä puoli, että sisältö saatiin näin varmemmin vastaamaan luostarin toiveita ja etua. Luostarin ulkopuolella kirjoitetuista asiakirjoista nousevat selvästi esiin kuninkaiden antamat etuoikeudet ja suojeluskirjeet, jotka ovat yleensä kuninkaan oman kanslian tuotteita.⁷²

Naantalin luostari asiakirjojen kirjoituspaikkana

Kuten edellä on todettu, asiakirjojen kirjoittamisen tavat ja kieli olivat Ruotsin valtakunnassa jo vakiintuneet, kun Naantalin luostari perus-tettiin vuonna 1438. Vadstenasta saapuneista ensimmäisistä asukkaista ainakin osa oli kirjoittanut asiakirjoja emoluostarille, joten tarvittavaa asiantuntemusta oli välittömästi saatavilla. Luostarin saamat runsaat lahjoitukset sekä sen harjoittamat maakaupat johtivatkin tilanteeseen,

jossa asiakirjakirjureille oli tarvetta: 1440-luvulla kirjoitettiin peräti 88 luostariin liittyvää asiakirjaa. Seuraavina vuosikymmeninä vuosittain tuotettujen dokumenttien määrä väheni hieman, mutta niiden kokonaismäärän kasvu jatkui edelleen. Kun mukaan otetaan vielä luostarin hankkimiin maa-alueisiin liittyvät vanhemmat, ennen luostarin perustamista kirjoitetut asiakirjat, joita arkistoihin kertyi vähintään 45, voidaan luostarin asiakirjakokoelmien todeta kasvaneen suuriksi hyvin ripeästi.⁷³

Kokoelman merkittävyttä voidaan kenties havainnollistaa vertaamalla sitä keskiaikaisen Suomen tärkeimpään kirkolliseen instituutioon, Turun tuomiokirkkoon, jonka asiakirjoja on säilynyt 1400-luvun lopulla aloitetussa kopiokirjassa, *Registrum ecclesiae Aboensiksessa*, joka tunnetaan myös nimellä *Turun tuomiokirkon Mustakirja*.⁷⁴ Kun vertailukohdaksi otetaan ajanjakso Naantalın luostarin perustamisesta (30.8.1438) helmikuuhun 1490 (jonka jälkeen kopiokirjan merkinnät muuttuvat hyvin epäsäännöllisiksi), löydetään Naantalın luostariin liittyviä asiakirjoja 219 kappaletta ja vastaavasti Turun tuomiokirkon asiakirjoja 216 kappaletta. Lukemia vertaillen on otettava huomioon se, että Naantali hyötyi ensimmäisinä vuosikymmeninä uutta luostaria usein kohdanneesta lahjoitusten tulvasta,⁷⁵ kun taas Turun tuomiokirkko oli 1400-luvun puolivälissä jo verrattain vanha instituutio. Tästä huolimatta luvut kertovat Naantalın olleen tärkeimpiä asiakirjojen tuottajia Turun hiippakunnassa 1400-luvun jälkipuolella.

Asiakirjojen käsialoja vertailemalla saadaan runsaasti lisätietoa luostarikirjureista ja heidän aktiivisuudestaan. Luostarille vähintään kaksi asiakirjaa kirjoittaneita kirjureita on vuosien 1438–1530 välillä ainakin 17.⁷⁶ Valitettavasti vain harvat näistä kirjureista voidaan tunnistaa nimeltä. Kaksi kirjureiden joukosta tunnistettua veljeä, Olaus Gunnari ja Jöns Budde, osoittavat, että luostariasukkaat osallistuivat itse asiakirjatuotantoon. On vaikea sanoa, olivatko veljet saaneet jonkinlaista erityiskoulutusta näiden oikeudellisten ja tiettyjä sääntöjä noudattavien asiakirjojen laatimiseen. Kenties tällainen koulutus ei ollut edes tarpeen, koska asiakirjoja laadittaessa voitiin käyttää mallina aiempia luostarin asiakirjoja. Naantalilaisissa asiakirjoissa esiintyvien kirjureiden määrä ja se, että useita kirjureita nähdään laatimassa asiakirjoja samojen vuosien aikana, kertovat luostarissa tai sen piirissä olleesta käytännön kirjallisesta kulttuurista. Tästä kertoo myös se seikka,

että naantalilaisveljiä tai muita luostarin hyväksi toimineita henkilöitä nähdään paikoin myös laatimassa muita, luostarin asioihin liittymättömiä asiakirjoja. Naantalin luostarin asukkaiden kirjallinen tietotaito onkin näkynyt ja siitä on hyödytty myös luostarin lähipiirissä.

Viitteet

- 1 Esim. FMU 2709.
- 2 Pirinen 1947, 97.
- 3 Luostarin historiasta ks. Leinberg 1890; Malin 1928; Maliniemi 1943; Suvanto 1976; Klockars 1979. Uutta luostarialueen arkeologista tutkimusta esittelee Uotila (toim.) 2011.
- 4 Walta 2010a.
- 5 Esim. Pirinen 1947, 96–98; Schück 1976, 29–32.
- 6 Asiakirjat on suurimmilta osin editoitu teoksessa *Finlands medeltidsurkunder I–VIII* (FMU); teos löytyy verkosta osoitteessa: <http://extranet.narc.fi/DF/index.htm>. Hyödyllinen on myös Riksarkivetin *Svenskt diplomatariums huvudkartotek över medeltidsbrev* osoitteessa: <http://www.nad.riksarkivet.se/sdhk>, joka useimmiten viittaa vain FMU-editioihin, mutta esittää korjauksia esimerkiksi virheellisiin päiväyksiin.
- 7 Tukholma, KB, Ms. A934. Rekisterin on editoinut 1800-luvun puolivälissä A. I. Arwidsson (7, 1–42), joka kuitenkin päätti editiossaan asettaa asiakirjat kronologiseen järjestykseen sen sijaan, että olisi noudattanut arkiston mukaista järjestystä, joka näkyy rekisterissä. Samalla hän jätti pois rekisteriin liitetyt tiedot Naantalin arkiston rakenteesta (mm. asiakirjojen signumit).
- 8 Esim. FMU 2943; REA 651, 652.
- 9 Suomen keskiaikaisista asiakirjoista ks. Jaakkola 1931; Pirinen 1947; Walta 2010b, 190–195.
- 10 Fransiskaaniin ja dominikaanien arkistot eivät tosin ehkä edes olleet kovin laajoja. Vaikka mendikanttien köyhyyslupausta ei useinkaan noudatettu täydellisesti, sääntökuntien konventeilla ei ollut tapana kerätä suurta omaisuutta. Suomen dominikaaneilta säilyneistä asiakirjoista ks. Salminen 2003a.
- 11 REA; *Mustankirjan* synnystä ja sisällöstä ks. Jaakkola 1931; Heikkilä 2010a, 247–256.
- 12 Esim. Salminen 2003b.
- 13 FMU 629, 641 ja 736. Asiakirjat mainitaan luostarin asiakirjarekisterissä; ks. Arwidsson 7.
- 14 Muistin katsottiin keskiajalla ulottuvan noin sadan vuoden taakse; esim. Esch 1984, 321–325.
- 15 Naantali sai omaisuutta alueelta mm. valtakunnanraadin lahjoituksessa vuonna 1441; FMU 2398.

- 16 Arkiston järjestämisestä ks. tarkemmin Walta 2012. Vadstenassa siirryttiin – ilmeisesti kaksiosaisen järjestelmän käytyä riittämättömäksi – käyttämään myös kolmatta merkkiä; Lindell 2010, 48–49.
- 17 Esim. FMU 2709: ”Rikalaby j haliko sokn som hustru margareta hartiksdotter gaff clostret. 1447.”
- 18 Vadstenan osalta järjestelmää kuvataan luostarin privilegioita sisältävässä kopiokirjassa; Tukholma, RA, Ms. A 19, fol. 17r–17v. Tekstiä on editoinut Silfverstolpe 1891, 92–94. Ks. myös Fritz 1990, 28–30.
- 19 Silfverstolpe 1891, 94.
- 20 Tukholma, RA, Ms. A19, fol. 17v; Silfverstolpe 1891, 93–94. Kehotuksia varovaisuuteen asiakirjoja esiteltäessä esiintyy myös Vadstenasta Naantaliin lähetetyssä kirjeessä; ks. FMU 6649.
- 21 FMU 2388: ”Alle the thetta breff höra eller see”.
- 22 Suullisen ja kirjallisen kulttuurin murroksesta ks. esim. Clanchy 1979; Nedkvitne 2004. Suomalaisten asiakirjojen osalta ks. Walta 2010b, 198–201.
- 23 Lindell 2010, 8–10.
- 24 Guyotjeannin et al. 1993, 71–85; Vogtherr 2008, 63–73; Piippo 2009, 397.
- 25 Kirjeiden kirjoittamista käsitteleviä tekstejä esim. Uppsala, UUB, Ms. C53, C211. Kirjemalleja esiintyy näiden lisäksi myös useissa muissa koodekseissa; esim. Uppsala, UUB, Ms. C6.
- 26 Ståhl 2002.
- 27 MELL, Jordabalken 20, 21, 22.
- 28 Larsson 2003, 182–185.
- 29 MELL, Jordabalken 22. Kansankielisten asiakirjojen määrä nousi selvästi 1300-luvun loppupuolella; Larsson 2003, 52, 220; Heikkilä 2010b, 339–340.
- 30 FMU 3005:ssa mainitaan ”Henric Tomanpoica”; Naantalin Luonnonmaan saaren Kultaranta esiintyi nykyisessä kirjoitusasussaan FMU 3028:ssa.
- 31 Suuri määrä johtuu osin siitä, että tietoja on poimittu myös luostarin asiakirjarekisteristä, jossa asiakirjan kirjoituspaikka jätetään säännöllisesti mainitsematta.
- 32 Näiden lisäksi Tukholman kaupunginraadin pöytäkirja on useita mainintoja Naantalin luostaria koskevista asioista; esim. FMU 3709, 3711.
- 33 Esim. FMU 2580, 2804, 3184. Myöskään vadstenalaisasiakirjoissa luostaria ei mainita säännöllisesti kirjoituspaikkana; Lindell 2010, 45.
- 34 FMU 3184 kertoo, kuinka Greger Anderssonin vaimo Anna vahvisti lahjoituksensa Naantalille luostarin portilla monien ihmisten läsnä ollessa.
- 35 Esim. Klockars 1979, 32–35.
- 36 Vuoden 1445 käräjillä Iijoella laadittiin kaksi Naantalin luostaria koskevaa asiakirjaa; FMU 2626 ja 2627 (tämä on sama asiakirja kuin FMU 2625).
- 37 Huhtikuussa 1442 tehdyt vaihtokaupat koskivat Kirjolan kylän alueita; FMU 2453, 2454 ja 2458. Vuonna 1444, 23. syyskuuta luostari hankki kolmella vaihtokaupalla maita Kaarinasta; FMU 2590, 2591, 2592.

- 38 Vuosina 1438–1537 kirjoitettiin yhteensä 255 asiakirjaa, joissa on päiväys vähintään kuukauden tarkkuudella. Näistä vain kahdeksan on päivätty joulukuussa, 13 tammikuussa ja 15 marraskuussa.
- 39 Maaliskuussa on päivätty 29, kesäkuussa 32, heinäkuussa 28 ja lokakuussa 31 asiakirjaa. Muina kuukausina on kirjoitettu n. 20 asiakirjaa.
- 40 Näin mm. FMU 2674 (päivätty 8.10. "nesthe daghin æffthir sancte Byrgitte dagh"), FMU 2855 (11.10. "næsthe sunnedagen epter sancte Birgitte dagh"), FMU 3836 (8.10. "sonnedaghen næst eptther sancte Birgitte dagh") ja FMU 4205 (11.10. "lløgherdaghen næsth effther sancte Birgitte"). Sen sijaan FMU 4813 (9.10. "die beati Dionisij sociorumque ejus martirorum").
- 41 Esim. Vogtherr 2008, 37–39.
- 42 Luonnos: Tukholma, RA, Rapp. 1487 27/7 (= SDHK 31929); asiakirjaa ei ole tietääkseni editoitu. Puhtaaksi kirjoitettu asiakirja FMU 4136.
- 43 Kirjaimet piirretään molemmissa asiakirjoissa hyvin samankaltaisesti. Luonnoksen käyttämää suljettua g-kirjainta sekä h-kirjaimeen liitettyä pitkää lyhennysmerkkiä esiintyy muissa Filipussonin asiakirjoissa (esim. FMU 4266). Lopullisen asiakirjan liittäminen Jöns Filipussoniin ks. Sjödin 1942, 56–57.
- 44 FMU 2946, 2947, 2948 ja 2949.
- 45 Kirjuri on kirjoittanut asiakirjat FMU 2452, 2592, 2594, 2949, 2979, 3028, 3115 ja 3310. Hänen käsialaansa esiintyy useiden ennen vuotta 1463 kirjoitettujen asiakirjojen selkäpuolelta ja usein samalla musteella, jolla myös hyllymerkit on piirretty. Ks. Walta 2012.
- 46 Esimerkiksi kihlakunnantuomari Peder Karpelan on läsnä kaikissa tilaisuuksissa.
- 47 FMU 2949.
- 48 FMU 2949: "iac, for:de Henric".
- 49 FMU 2947.
- 50 Myös Vadstenan varhaista asiakirjatuotantoa tutkinut Inger Lindell (2010, 10) on arvellut, että malleina on kirjoitettaessa käytetty nimenomaan muita asiakirjoja.
- 51 Larsson 2003, 80; Nedkvitne 2004, 168–169; Walta 2010b, 185–188; Heikkilä 2010b. Keisarillisia tai paavillisia notaareja, joilla oli oikeus laatia keisareiden tai paavien asiakirjoihin rinnastettavia asiakirjoja tai niiden jäljennöksiä, ei juuri esiinny ruotsalaisissa asiakirjoissa. Joitakin notaariasiakirjoja Pohjolastakin tunnetaan, mutta niiden määrä on selvästi vähäisempi kuin Etelä-Euroopassa ja Saksassa. Ks. Pirinen 1947, 51; Vogtherr 2008, 72.
- 52 Ks. myös Walta 2012.
- 53 Esim. Malin 1928, 13; Klockars 1979, 36–37.
- 54 Thorén (1942, 178–183) yhdistää Olaus Gunnari kahteen naantalilaisasiakirjaan (FMU 2583 ja 2609), erääseen vadstenalaisasiakirjaan (Tukholma, RA, Rap. 19/1 1442; SDHK 24013), *Barlaamsagan* luonnokseen *Naantalin luostarikirjassa* (Tukholma, KB, Ms. A49), ja *Sielinna thrøst* -tekstiin kä-

- sikirjoituksessa Tukholma, KB, Ms. A108. Thorénin mainitsemiin kahteen asiakirjaan voidaan lisätä vielä viisi muuta (FMU 2483, 2563, 2590, 2629 ex. 2, ja 2676)
- 55 DV, nr. 521, 613.
- 56 FMU 2581, 2585, 2608, 2629 (toinen kahdesta säilyneestä eksemplaarista), 2653, 2657, 2674, 2696, 2710, 2727, 2766(?), 2796, 2804, 2807, 2808, 2889, 2891 ja 2902.
- 57 FMU 2811, 2849, 2893, 2901, 2917, 2929, 2930, 2946, 2947, 2948, 2951, 3005 ja 3014. Ensimmäinen asiakirja on jo vuoden 1449 syksyltä.
- 58 Tukholma, KB, Ms. A58; teoksen on editoinut Hultman 1895; suomenkielinen käännös, Lamberg 2007, 26–206.
- 59 FMU 3108, 3132, 3261, 3291, 3313, 3314, 3341 ja 3466. Olen tässä lisännyt yhden (FMU 3291) ja poistanut yhden (FMU 3221) asiakirjan niihin, jotka Ahlbäck (1952, 99–107) on kielitieteellisin perustein esittänyt Budden kirjoittamiksi. Listalta poistettu asiakirja (FMU 3221) on säilynyt vain keskiajan jälkeisenä kopiona. Sitä ei siis voida käsialan perusteella verrata muihin Buddelta säilyneisiin. Tulee myös huomata, että Ahlbäckiä kritisoinut Tiisala (1993, 216) on kielitieteellisin perustein pitänyt nimenomaan tämän asiakirjan kuulumista Budden kirjoittamiin epätodennäköisenä. FMU 3291 on lisätty paleografisin perustein. Koska kyseessä on vidimaatio eli sanantarkka jäljennös aikaisemmasta asiakirjasta, se sisältää todennäköisesti pikemminkin jäljennetylle asiakirjalle tyypillisiä kielipiirteitä ja on siksi jäänyt lingvisteiltä huomaamatta. Vielä on syytä mainita, että käsialojen vertailu tukee sitä johtopäätöstä, että FMU 3132 on todella Jöns Budden eikä Jöns Filipussonin kirjoittama; ks. Sjödin 1942, 56–57; Ahlbäck 1952, 101 alaviite 1.
- 60 FMU 3666 ja 4786. Jöns Filipussonin tunnistamisesta ks. Sjödin 1942, 56–57.
- 61 Ruotsalaisen Skaran hiippakunnan asiakirjoja tutkinut P.-A. Wiktorsson (2006, esim. 46, 49, 69, 90, 113–115) on usein katsonut, että mikäli asiakirjan todistajien joukossa esiintyy pappi, hän on todennäköisesti ollut vastuussa asiakirjan kirjoittamisesta. Naantalilaisten asiakirjojen osalta tällaista oletusta ei voida nähdäkseni tehdä. Naantalilaiskirjurit ovat kirjoittaneet pappien lahjoituksia koskevista asiakirjoista ainakin osan (esim. FMU 2710 ja 2901). Suuri osa asiakirjakirjureista jäänee jatkossakin nimettömiksi.
- 62 Käsi esiintyy naantalilaisasiakirjoissa FMU 2547, 2580, 2654, 2709, 2748, 2757, 2839 ja 2846. Tämän lisäksi kirjuri on kirjoittanut myös Kansallisarkistossa säilytettävät asiakirjat FMU 2938 ja 2939, sekä Tukholmasta löytyvät asiakirjat FMU 2522 ja 2832; nämä asiakirjat eivät löydy luostarin asiakirjarekisteristä (Tukholma, KB, Ms. A934) eikä niissä ole luostarin asiakirjasignumia. FMU 2547 sisältää Turun pormestarille Henrik Buskmanille tehdyn lahjoituksen. Kyseinen maa-alue on nähtävästi myöhemmin päätynyt Naantalin haltuun, sillä asiakirja on varustettu luostarin signumilla. Miten ja milloin kyseinen tila siirtyi Naantalille, ei ole tiedossa.

- 63 FMU 2846; asiakirjasta on säilynyt kaksi eksemplaaria, jotka ovat molemmat saman kirjurin kirjoittamia.
- 64 Pormestari Mats Skalenberg esiintyy kolmessa asiakirjassa (FMU 2522, 2654 ja 2939), Henrik Buskman neljästi (FMU 2522, 2547, 2748 ja 2757), kuten myös Jacob Frees (FMU 2522, 2748, 2757 ja 2864). Kihlakunnan tuomari Peder Karpelan esiintyy neljästi (FMU 2580, 2832, 2938 ja 2939), Naantalin asiamies Jöns Hannisson mainitaan kahdesti (FMU 2580, 2654) ja Turun piispat yhteensä kolmesti (FMU 2580, 2757 ja 2846). Vaikka asiamies Jöns Hannisson mainitaan kahdessa asiakirjassa, hän ei todennäköisesti ollut asiakirjojen kirjoittaja. Osa asiakirjoista on näet kirjoitettu vuoden 1449 jälkeen, jolloin asiamiehenä mainitaan jo toinen henkilö; ks. Leinberg 1890, 333. Jönsin nimi esiintyy myös asiakirjoissa, jotka ovat muiden naantalilaiskirjureiden kirjoittamia; esim. FMU 2471, 2796, 3260. Myös hänen itse antamansa asiakirja on eri kirjurin kirjoittama; FMU 2891.
- 65 FMU 2832:n kohdalla on mahdollista, että se on tosiasiaa kuulunut Naantalin arkistoon. Se ei tosin sisällä luostarin arkistosignumia, mutta koskee maa-aluetta, josta asiakirjan vastaanottaja Jöns Hansson kävi vaihtokauppaa luostarin kanssa; vrt. FMU 2458, 2891. Mahdollisesti asiakirja on päätynt jossain vaiheessa Naantaliin.
- 66 1400-luvulla Viipurissa sama kirjuri työskenteli sekä kaupungin raadille että linnanherralle; Salminen 2003b, 109–110.
- 67 FMU 2604, 2605.
- 68 FMU 2626, 2627 (= 2625), 2646.
- 69 Vaikka birgittalaisluostarit olivatkin periaatteessa suljettuja yhteisöjä, etenkin veljet liikkuivat paljon myös luostarin ulkopuolella hoitamassa luostarin asioita; esim. DV, passim. Naantalilaisista Jöns Budde oli vuonna 1462 läsnä, kun notaari Johannes Drywer kirjoittaa Tukholmassa virallisen jäljennöksen piispa Konrad Bitzin Naantalin luostaria koskevasta kirjeestä; FMU 3187.
- 70 Laamannin kirjuri mainitaan MELL, Jordabalken, 21.
- 71 Palkkiosta määrätään Maunu Eerikinpojan maanlaissa; MELL, Jordabalken 20, 21.
- 72 Asiakirjat FMU 3516, 3517, 3656, 3660, 3873, 3874, 4211, ja 4369 ovat saman kirjurin kirjoittamia. Kyseessä on mitä ilmeisimmin Sten Sture vanhemman kansliassa työskennellyt Petrus Johannis; vrt. Sjödin 1942, 57–58, 76–78.
- 73 Luvut perustuvat Naantalin asiakirjarekisteristä (Tukholma, KB, Ms. A934) ja FMU:sta löytyviin tietoihin.
- 74 REA. Editioon on otettu asiakirjoja myös *Skoklosters Codex Aboensiksesta* (Tukholma, RA, Ms E8689), joka osin pohjautuu *Registrum ecclesiae Aboensikseen*. Nämä kopiokirjat sisältävät varsin kattavasti tuomiokirkkoon liittyviä asiakirjoja koskien Turun piispaa, kirkon omistuksia ja sen prebendoja sekä virkoja. Tuomiokirkolla oli myös muita arkistoja ja kopiokirjoja; Heikkilä 2010a, 252–255.

- 75 Lahjoitusten väheneminen hiljalleen on havaittavissa myös muissa ruotsalaisissa luostareissa; Norborg 1958, 69–71.
76 Ks. tarkemmin Walta 2012.

Lähteet

Painamattomat lähteet

Tukholma, Riksarkivet (RA)
Pergamentti- (Rap.) ja paperiasiakirjojen (Rapp.) kokoelma.
Ms. A19.

Tukholma, Kungliga biblioteket (KB)
Ms. A49.
Ms. A58.
Ms. A934.

Uppsala, Uppsala Universitetsbibliotek (UUB)
Ms. C6.
Ms. C53.
MS. C211.

Painetut lähteet

Arwidsson, A. I: *Handlingar till upplysning af Finlands häfder* 1–10. Norstedt, Stockholm 1846–1858.
Diarium Vadstenense: The Memorial Book of Vadstena Abbey. Toim. Claes Gejrot. Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1988. (DV)
Finlands medeltidsurkunder I–VIII. Toim. Reinhold Hausen. Statsarkivet, Helsingfors 1910–1935. (FMU)
Magnus Erikssons landslag i nusvensk tolkning. Toim. Åke Holmbäck & Elias Wessén. Carl Bloms Boktryckeri A.-B, Lund 1962. – *Konung Magnus Erikssons Landslag*. Samling af Sweriges Gamla Lagar. Tionde Bandet. Toim. D. C. J. Schlyter. Berlingska boktryckeriet, Lund 1862. (MELL)
Registrum ecclesiae Aboensis eller Åbo domkyrkas svartbok. Toim. Reinhold Hausen. Finlands Statsarkiv, Helsingfors 1890. (REA)

Kirjallisuus

Ahlbäck, Olav: *Jöns Buddes språk och landsmansskap*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1952.
Clanchy, M. T.: *From Memory to Written Record: England 1066–1307*. Arnold, London 1979.

- Esch, Arnold: Zeitalter und Menschalter. Die Perspektiven historischer Periodisierung. *Historische Zeitschrift* 239 1984, 309–351.
- Fritz, Birgitta: Vadstenas brev. *Vadstena klostets bibliotek. Ny katalog och forskningsmöjligheter*. Toim. Monica Hedlund & Alf Hårdelin. Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1990.
- Guyotjeannin, Olivier et al.: *Diplomatique médiévale*. Brepols, Paris 1993.
- Heikkilä, Tuomas: Piispa ja tuomiokapituli. *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. Toim. Tuomas Heikkilä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010(a).
- Heikkilä, Tuomas: Asiakirjat ja kirjoitetut kielet. *Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa*. Toim. Tuomas Heikkilä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010(b).
- Hultman, O. F.: *Jöns Buddes bok. En handskrift från Nådendals kloster*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1895.
- Jaakkola, Jalmari: *Vanhimmat historialliset kopiokirjamme. Tutkimuksia kirkollisen renessanssin lähte-, kopiointi- ja kulttuurihistoriasta*. Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 1931.
- Klockars, Birgit: *I Nådens dal. Klosterfolk och andra c. 1440–1590*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1979.
- Lamberg, Marko: *Jöns Budde. Birgittalaisveli ja hänen teoksensa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2007.
- Larsson, Inger: *Svenska medeltidsbrev. Framväxten av ett offentligt skriftspråk*. Norstedt, Stockholm 2003.
- Leinberg, K. G.: *De finska klostrens historia*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1890.
- Lindell, Inger: *Brev i Vadstena klostets arkiv 1368–1375*. Svenska fornskriftsällskapet, Uppsala 2010.
- Malin, Aarno: Lisiä keskiaikamme historiaan. *Historiallinen arkisto* 36 1928, 1–80.
- Maliniemi, Aarno: Birgittalaisuudesta sekä katkelmia luostarin historiasta. *Muistojulkaisu Naantalin 500-vuotisjuhlaan 1943*. Suomen kirja, Helsinki 1943.
- Nedkvitne, Arnved: *The Social Consequences of Literacy in Medieval Scandinavia*. Brepols, Turnhout 2004.
- Norborg, Lars-Arne: *Stor företaget Vadstena kloster. Studier i senmedeltida godspolit och ekonomiförvaltning*. C. W. K. Gleerup, Lund 1958.
- Piippo, Mikko: *Diplomatiikka. Keskiajan avain*. Toim. Marko Lamberg, Anu Lahtinen & Susanna Niiranen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010.
- Pirinen, Kauko: Suomen keskiaikaiset arkistot. *Historiallinen Arkisto* 52 1947, 47–110.
- Salminen, Tapio: Dominikaanit – Tallinna, Viipuri ja Turku. *Dominikaanit Suomessa ja Itämeren alueella keskiajalla*. Toim. K. Virtanen et al., Turun maakuntamuseo, Turku 2003(a).

- Salminen, Tapio: *Unknown Hands, Trusted Men. Professional Writing in Finnish Medieval Town Administration. Reclaiming the City. Innovation, Culture, Experience.* Toim. Marjaana Niemi & Ville Vuolanto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2003(b).
- Schück, Herman: *Rikets brev och register. Arkivbildande, kansliväsen och tradition inom den medeltida svenska statsmakten.* Liber förlag, Stockholm 1976.
- Silfverstolpe, Carl: *En blick i Vadstena klostrets arkiv och bibliotek. Ur några antecknares samlingar. Gärd af tacksamhet och vänskap till mästaren i svensk bokkunskap G. E. Klemming.* Uppsala 1891.
- Sjödin, Lars: *Kanslistilar och medeltida arkiv IL Meddelanden från Svenska Riksarkivet för år 1940.* Norstedt, Stockholm 1942.
- Ståhl, Peter: *Ars dictandi och medeltidsbrevens formelspråk. Ny väg till medeltidsbrevnen. Från ett medeltidssymposium i Svenska Riksarkivet 26–28 november 1999.* Toim. C. Gejrot, R. Andersson & K. Abukhanfusa. Riksarkivet, Stockholm 2002.
- Suvanto, Seppo: *Naantalin historia I. Keskiaika ja 1500-luku.* Lounaisrannikko Oy, Turku 1976.
- Thorén, Ivar: *Studier över Själens tröst. Bidrag till kännedomen om den litterära verksamheten i 1400-talets Vadstena.* Gebers, Stockholm 1942.
- Tiisala, Seija: *Jöns Budde och Heliga Fru Karin. Adverb och textattribution. Studier i svensk språkhistoria 3. Förhandlingar vid Tredje sammankomsten för svenska språkets historia Uppsala 15–17 oktober 1992.* Toim. Lars Wollin. Uppsala universitet, Uppsala 1993.
- Uotila, Kari (toim.): *Naantalin luostarin rannassa.* Eura Print, Eura 2011.
- Vogtherr, Thomas: *Urkundenlehre. Basiswissen.* Toim. Elke Frhr. Von Boeselager & Thomas Vogtherr. Hahn, Hannover 2008.
- Walta, Ville: *Naantalin luostarin kirjasto. Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja 2010.* Suomen kirkkohistoriallinen seura, Helsinki 2010(a).
- Walta, Ville: *Kirjoitustaidon leviäminen kirkon ulkopuolelle. Kirjallinen kulttuuri keskiajan Suomessa.* Toim. Tuomas Heikkilä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2010(b).
- Walta, Ville: *Writing Charters and Building Archives in Medieval Sweden: The Example of the Birgittine Monastery of Naantali.* Julkaistaan teoksessa *Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde* 58. Böhlau-Verlag, Münster 2012.
- Wiktorsson, P.-A.: *Skrivare i det medeltida Skara stift.* Solveigs Tryckeri, Skara 2006.

Liite I: Luonnoksesta asiakirjaksi

Molempien asiakirjojen kirjoitusasu on tarkastettu alkuperäisten pohjalta. Erisnimiin on lisätty isot kirjaimet. Asiakirjojen välimerkitystä on modernisoitu ja tulkinnanvaraisia lyhennyksiä on avattu FMU:ssa editoidun asiakirjan mallia vastaavaksi. Asiakirjojen vastaavuudet on merkattu kirjaimin ja erotettu alkamaan omalta riviltään. X-kirjaimella merkitään kohtia, jotka esiintyvät vain lopullisessa asiakirjassa. Todistajat on luonnoksessa ryhmitelty omalle palstalleen pareittain. Lopullisessa asiakirjassa tällaista erottelua ei tapahdu.

SDHK 3/1929 (Tukholma, Riksarkivet, Rapp. 27/7 1487)

[A:] Anno domini mcdlxxxvij fredagen nesth före sancte olaffs dagh

[B:] hiölt jak Thomas Oloffson waar tingh medh almogen j Naddendal i hionstufwon pa Peder Lilles wegna, nærwarande velboren man¹ Iohan Kyle oc i flere gudemana

[C:] nempden

Peder Jacolan, Symon Löytana, Micael Ymmaynen², kocko Heyky i Kukola, Morten Thommasson i Nwiala, Mattis Nielsson i Haias, Benct Soworin,

Jønis i Quivelax, Jussi i Ymmas, Eric Vialan, Mats ibidem [= Ymmas],

Eric Kukolan.

[D:] The sæmiö oc forlikningh stadugt oc fast som Jussi Hitola³ giört haffde medh bröderne j Naddendall om Hitola godz som är iiij stenger jordh kringom all Hitolaby

medh allom tillagom engo vndan takno, j swa matto at for:da bröder sculle beholda for:da godz under clostret⁴,

[E:] som Gödikæ Ficke oc hans hustru⁵ Kadrin thet tilforende under for:da closter giffuit til testament haffde oc theris erfuinge sedan fulbordade thet gudzet vnder sama clostret.

[F:] Oc effter thet at bröderne hade fordragit hanum the vij marc jordh lego,

[G:] som thenne vitne witnado oc sworo fore ffor:de xij swa som är Iönis j Quiuelax, Peder Jacola, Anders Intila oc Magnus Japsson

[H:] oc framdeles fordrog Olaff Diegn for:da Jussi Hitola xl marc sak forwelde for for:da Hitola gudz for Johan Kyles bön sculdh oc the xij j nempdena sato.

FMU 4136 (Tukholma, Riksarkivet, Rap. 2717 1487)

[X:] Ffor allom thöm thetta breff
forekoma kan kenniss

[B:] jach Thomas Oluffson, ath
then tiidh jak hæredztingh hiölt
medh almoghen, som vnder
Nadhendall liggia j hiongardhen
pa welborens manz Peder Lilles
wegna, heredzhöfdinge j Masko
hæredhe, nærwarande welboren
man Johan Kyle, höfwidzman pa
Abo hws oc flere andre gode mæn

[A:] aareno effter Gudz byrdh
mcdlxxxvij, fredaghen nest fore
sancte Olafs dagh,

[X:] kom for rette Olaff Diegn ok
giorde vitherligit,

[E:] at Gödike Finke och hans
hustrv Kadrin haffde gifuit theris
köpe godz i Hitola by j Lontöo
j Resa sokn, som ær iiij stenger
jordh kringom allan byn, for xxx
marc vnder Nadhendals closter(s)
for begghers theris siell ok theris
effterkomande, ok theris ærfwinge
hafde sidhan fulbordat ok stadfesth
sama jordh vnder for:de closter til
ewerdelica ægho,

[X:] huilkit ærendhe jak sköt til
the xij,

[C:] som tha j nempdenæ saato,
som ære Peder Jakolan, Henric
j Kukola, Mattis j Hayas, Jöns i
Quiwelax, Eric j Viala, Eric j Ku-
kolan, Michel Ymmaynen, Symon

Löytænæ, Martin Tomasson i
Nwyala, Benct Soworin, Jussj y
Ymmas och Mattis ibidem.

[G:] The thogo fore sik thenne
sworno witnen Jons j Quiwelax,
Peder Jacolan, Anders Jntilæn och
Magnus Japsson, the xij ther om
ransakade, witnado ok sworo effter
forscriffne vithnen

[X:] at for:da jordh war laglica
köpt aff Jöns j Hitola ok han sidhan
effter mangh aar thet var gifuit
vnder for:de closter olagliga til sik
weldade oc behult nær sik i mangh
aar, arswæxten obetaladh; och
sidan ey tröste han beholda for:de
jordh, vtan

[D:] gjorde ena sæmio oc forlikan⁶
met systrom och bröddrom om
for:de godz, swa at the skulde be-
holdha the iiij stenger jordh friith
oc oklandat for hanom och hans
erfwingiom til ewigh tiidh,

[F:] ok ther pa hafde for:de systror
oc bröder j Nadhendall fordragit
for Gudz sculdh oc for dandeman-
na bön for:de Jöns the vij marc,
som han thöm var skyllogh for
jordh lego.

[H:] Ok æn ther til ffordrogh Olaff
Degn optanempdha Jöns xl marc
sak for welde ffor Johan Kyles bön
sculdh oc the xij j nempdena saato.
[X:] Och ther met stadfeste for:de

Jöns the förre sãmio han met
them giort hafde. Thy dömde jach
thenna sãmio ok forlikningh
stadugt, fast oc obrottliga holdas
vidh iij marc for hæredzdom. Til
thes mere visso oc withnisbyrdh
bidher jach for:da welboren man
Johan Kyle ath hengia sit jncigle
met myno eigno vnder thetta breff,
som gifuit ær aar, dagh och rwm
fforscriffnwm.

Viitteet

- 1 Sana on kirjoitettu rivin päälle.
- 2 Nimi on kirjoitettu rivin päälle.
- 3 Sana on sekä luonnoksessa että lopullisessa asiakirjassa jatkuvasti lyhennetty, ja se voitaisiin – kenties myös tulisi – avata muotoon Hertola. Käytän tässä kuitenkin FMU:ssa esiintyvää muotoa Hito-la.
- 4 "Under clostret" on lisätty jälkeensä.
- 5 Sana on kirjoitettu kahdesti.
- 6 "oc forlikan" on lisätty rivin päälle.